

In margine posledních 13 let tzv. nitranské školy¹

Stručná reflexe

LIBOR PAVERA (OPAVA)

V Nitře budou v příštím roce slavit jubileum. Ústavu literárnej a umeleckej komunikácie bude už čtyřicet let. V roce 1967 vznikl v rámci Pedagogické fakulty v Nitře předchůdce dnešního Ústavu – Kabinet literárnej komunikácie, který se v průběhu čtyř desítek let modifikoval až do dnešní podoby. S tím, jak se modifikoval, měnil se předmět zájmu, metody i výstupy, od textu literárního *sensu stricto* se přešlo k textu chápanému obecněji, v nejširším pojetí. Textem je už nejen literatura „vysoká“, ale i texty „na okraji“ literárního dění (tzv. populární literatura, termín P. Liby) nebo artefakty výtvarné a jiné.

Před nedávnem jsme s prof. Žilkou rozmlouvali o počátcích Kabinetu: on byl jeho prvním kmenovým zaměstnancem. Sdílel přitom, jak těžké a složité bylo v počátcích vůbec prosadit do vědeckého života termín „komunikace“, natož pak obsahové vymezení Kabinetu. Jeho hybnými osobnostmi se později stali František Míko a Anton Popovič.

Náplň zájmu nitranského ústavu i metodologické směřování byly do značné míry odpovědí na dění v literární vědě 60. let minulého století, kdy došlo k erupтивnímu rozvoji zejména strukturalisticky orientovaných disciplín (zvláště tzv. neostrukturalismus v rámci česko-slovenském) a recepční estetiky v souvislosti s rozvojem informatiky a snah vtahovat exaktní metody do literární vědy (viz Jiří Levý a jeho věčně až posud nastolovaná otázka, zda literární věda bude exaktní vědou). Vidět lze od počátků, že dodržována byla jednota studia jazykovědného (stylistického) a literárněvědného, kam řadíme i komunikaci.

¹ Při koncipování reflexe bylo použito sborníků *O interpretácii umeleckého textu* a knih: Tibor Žilka: *Poetický slovník*. Bratislava 1984 (1. vyd.) a 1987 (2. vyd.), Ansgar Nünning (ed.): *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno 2006 (na s. 557 heslo „nitranská škola“ z pera Jiřího Trávnička a s odkazem na neexistující www stránku o nitranské škole), Tibor Žilka: *Vademecum poetiky*. Nitra 2006.

Nás budou v příspěvku zajímat poslední léta, konkrétně posledních třináct let Ústavu literárnej a umeleckej komunikácie. Na otázku, ktorá se tlačí na rty, zda se Ústav po roce 1993, kdy došlo k rozdělení Československa, nějakým zřetelným způsobem proměnil, nelze samozřejmě jednoznačně odpovědět, protože nevíme, ani virtuálně, jak by vypadala jeho podoba ve společném Československu. Byl navíc od počátků záležitostí povýtce slovenskou, i když je zcela zřejmé, že metodologicky přitahoval pozornost českých literárněvědných badatelů, kteří s týmem spolupracovali a využívali poznatků ve svém badatelském usilování (zejména se to týká center v Brně a v Ostravě). Hodnotit lze spíše jen nastalou situaci. Tato situace dovoluje koncipovat několik pro Ústav příznivých tezí, svědčících o *dynamickém rozvoji a extenzivitě*.

Ve vývoji práce nitranského týmu lze vysledovat některé obecněji viditelné tendence, které se pokusíme vyjmenovat a stručně je nastínit.

Hlavní vývojové tendence lze ukázat nejlépe na pracovních výsledcích týmu, který se kolem Ústavu vytvořil. Využít můžeme různých hledisek. Např. *hlediska kvantifikačního*, kdy s proměnou Pedagogické fakulty v samostatnou univerzitu s několika samostatnými fakultami se zmnožil jak počet pracovníků, pracujících pro Ústav nebo jeho externích i interních spolupracovníků, tak počet výstupů (zmnohonásobil se oproti předchozímu decenniu, což souvisí obecně rovněž s rozšířením publikačních možností od 90. let 20. století). Rozhodně je třeba povědět, že nitranský tým je již značně početnější než ten, který kdysi začínal na sklonku 60. let 20. století, navíc jde tým, který již výrazněji začal spolupracovat na mezinárodním poli (Spojené státy, Holandsko, Švýcarsko, Velká Británie) a zpravidla s velice výraznými mezinárodně známými individualitami, např. s holandským znalcem moderny a postmoderny Douwe W. Fokkemou.

Spolu s kvantifikačním bobtnáním je nutno jedním dechem promluvit rovněž o *rozšiřování tematickém a rovněž o zkvalitňování výstupů*, což je dáno zejména volným přístupem badatelů k odkazu mezinárodního odborného bádání. Tematické rozšiřování a zmnožování výstupů jsou procesy, které vedle sebe probíhají souběžně, vzájemně se doplňují a působí v roli katalyzátorů: nově nastolené předměty zájmu si vyžadují nové přístupy a jejich uplatnění v praxi pak přináší očekávaný kvantifikační i kvalifikační růst.

Extenzivní charakter vykazuje rovněž růst výzkumné kapacity pracovníků ústavu i oblastí, kterými se pracovníci zabývají. V posledních letech to je nejen aktuální a do značné míry módní téma týkající se moderny a postmoderny a s nimi úzce související teorie intertextuality, ale i některé kategorie a jevy, které druhy nepatřily do sféry zájmu literárněvědných

badatelů; sem lze přiřadit show, brutalitu apod., jimž byla věnována dokonce pozornost konferenčního charakteru.

Výhodou vědeckých poznatků a výzkumu nitranského týmu byla vždy jistá *otevřenost*: vnější i vnitřní, směrem k cizině i směrem k metodám. Zejména v éře tzv. normalizace 70. a 80. let 20. století byli pracovníci otevření k dění v okolním světě a schopni přijímat vědecké výsledky a myšlení o literatuře. Vidět je to právě zejména při studiu intertextuality, protože tímto problémem se v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století nitranský tým zabýval, avšak s jinou terminologií v souvislosti s teorií metatextu (pretext byl v jejich terminologii proto-text apod. – šlo vlastně o tzv. literárne nadvázovanie, odtud byly pak označeny i některé útvary jako tzv. „žánre literárneho nadvázovania“). Tuto problematiku dobře shrnuje svého druhu specifický slovník Tibora Žilky (*Poetický slovník*, dvě vydání v Bratislavě 1984 a 1987), který se stal základem nové příručky *Vademecum poetiky* (Nitra 2006). V *Poetickém slovníku* jsou hesla uspořádána podle systémového hlediska: od všeobecných pojmů (literatura, poetika, komunikace, literární komunikace) přes termíny literární komunikace (autor, text aj.) po literární metakomunikaci.

V části příspěvků z devadesátých let 20. století lze vysledovat *linearitu v metodě*: zájem badatelů se upínal k literárnímu textu z hlediska recepčního, ale vidět lze rovněž přechod k pragmatice (srov. L. Plesník: *Pragmatické bytie textu*, in: O interpretácii umeleckého textu 13).

Další z rozeznatelných tendencí je *synchronizace* – úsilí držet krok se světovou literární vědou, což se vždy u nitranského týmu oceňovalo, podobně jako schopnost vzácně propojit různé metody. Zastřešující však stejně zůstává zejména recepční estetika. Přitom se nedá říci, že by nitranská škola byla vázána jedinou vědeckou metodou. Jisté je, že vychází z určitých premis moderní lingvistiky a teorie znaku, zejména ve smyslu přenosu znaku od expedienta k recipientovi.

Zatímco starší práce ze 70. a 80. let 20. století byly více zaměřeny technologicky, od 90. let se mnohem větší důraz klade na sémantický plán, spolu s tím je posílen důraz na recipienta ve smyslu antropologickém: texty jsou tvořeny člověkem, pojednávají o člověku a člověku jsou určeny; člověk se tak stává úběžníkem metod, které se vzájemně potkávají v myšlení nad textem.

Probíráme-li se texty badatelů nitranské školy z 90. let 20. století, vidíme již v titulech jejich textů, odkud čerpají inspiraci a o jaké metodologie obohacují původně komunikačně zaměřený model. Děje se tak v čase jedné veliké „historické mutace“ (J. L. Abellán), navíc za situace, kdy se až překotně do prostoru střední Evropy dostávají nové poststrukturalis-

tické, postdekonstrukční a jiné směry literárněvědného bádání. Na jedné straně pak situace může vypadat až nepřehledně, jednotlivé studie ve sbornících nemusejí již být tak kompaktním celkem jako v době, kdy se všichni badatelé nitranské školy přidržovali (více méně) určitého komunikačního modelu (řekněme jednoho diskurzu, v němž se pohybovali), v jehož rámci řešili problematiku, na druhé straně tato disperznost, kterou způsobuje využívání různých literárněvědných metod, ukazuje na šíři možností recepční nitranské školy, na její životaschopnost, dosud ještě ne zcela využitý arzenál cest, jimiž je možno se dotýkat textů, bydlit v jejich blízkosti a rozumět jim i jejich existenci mezi recipienty.